

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми «**АКТИВІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВОГО СПІЛКУВАННЯ
У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗНМ**»

Виконала:
студентка KorLs1-M19z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Логопедія. Спеціальна психологія
Визир Марія Миколаївна

Керівник:
Опалюк О.М.,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:
Вержиховська О.М.,
кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Науково-теоретичні основи проблеми активності мовленнєвого спілкування дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ	6
1.1. Психолого-лінгвістична природа мовленнєвого спілкування.....	6
1.2. Особливості мовленнєвого спілкування дітей ізЗНМ.....	21
Висновки до першого розділу	36
РОЗДІЛ 2. Емпіричне вивчення рівня сформованості мовленнєвого спілкування у дошкільників із ЗНМ	38
2.1. Обґрунтування методики констатувального етапу дослідження.....	38
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження.....	44
Висновки до другого розділу.....	50
РОЗДІЛ 3. Особливості активізації мовленнєвого спілкування у дошкільників із ЗНМ	52
3.1. Шляхи активізації мовленнєвого спілкування у дошкільників із ЗНМ...52	
3.2. Корекційно-педагогічний вплив на активізацію мовленнєвого спілкування у дошкільників із ЗНМ.....	58
Висновки до третього розділу.....	68
ВИСНОВОК	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	77

ВСТУП

Актуальність дослідження. Найбільш сприятливим для розвитку активності є дошкільний вік. Це обумовлено, з одного боку, збереженням високої сприйнятливості до соціальних впливів, з іншого - розвитком елементів довільності, самосвідомості, що забезпечує дитині певний рівень самостійності. Багато важливих видів психічної діяльності формуються в дошкільному віці та стають основою для подальшого просування і підготовки до шкільного навчання (Л.С.Виготський, А.Л. Венгер, В.В. Давидов, А. В. Запорожець, А.Н. Леонтьєв та ін.).

В останні роки проблема розвитку активності в дитячому віці привертає увагу багатьох дослідників. Наявні дослідження спрямовані на вивчення окремих сторін, причому частіше розглядаються різні прояви активності в тому чи іншому виді діяльності та педагогічні умовлення її формування (М.М. Алексєєва, Л.А. Калмикова). У психологічному плані вивчаються мотиваційні прояви активності (М.І. Лісіна, З.Я. Неверович), її прояви в ході взаємодії і спілкування з дорослими й однолітками (Я.Л. Коломінський, Т. А. Рєпіна).

Спілкування є першим видом соціальної активності, завдяки якому дитина отримує необхідну для її індивідуального розвитку інформацію. Відповідно до поглядів вітчизняних психологів (Л.С. Виготський, А. В. Запорожець, А. Н. Леонтьєв, М. І. Лісіна, В.С. Мухіна, С. Л. Рубінштейн, Д.Б. Ельконін та ін.) спілкування виступає в якості однієї з основних умов розвитку дитини, найважливішого чинника формування особистості, нарешті, провідного виду людської діяльності, спрямованої на пізнання та оцінку самого себе за посередництвом інших людей.

Вивчення дітей із ЗНМ проводилося в різних аспектах: клінічному (Е.М. Мастюкова), психолінгвістичному (В.К. Воробйова, Е.Ф. Соботович,

Л.Б. Халілова), психолого-педагогічному (Т.Б. Филічева, Г.В. Чиркіна, С.Н. Шаховська).

У дослідженнях останніх років представлені розробки проблеми комунікативної діяльності дітей із ЗНМ (Є. Кирилова, В.В. Коржевiна, Н.Ю. Кузьменкова, О.С. Павлова, Л.Г. Соловйова). Однак на практиці нерідко відзначається певний відрив педагогічної роботи з корекції мовлення від реальних потреб дітей. Це обумовлює той факт, що, опановуючи в результаті навчання мовленнєвими вміннями та навичками, діти не користуються промовою. Актуальність і недостатня розробленість вище зазначених питань зумовлювали вибір теми дипломної роботи магістра **«Активізація мовленнєвого спілкування у дошкільників із ЗНМ»**.

Мета дослідження полягає в розробці педагогічного забезпечення корекційної роботи з активізації мовленнєвого спілкування дошкільників із ЗНМ.

Об'єкт дослідження: мовленнєве спілкування дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня.

Предмет дослідження: напрями та педагогічні технології активізації мовленнєвого спілкування в процесі корекційно-педагогічної роботи з дітьми з ЗНМ.

Гіпотеза дослідження. Ми припустили, що активність мовленнєвого спілкування дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ є недостатньою і прямо не залежить від рівня володіння дітей мовленнєвими засобами, а обумовлена зниженням особистісної активності, індивідуально-типологічними особливостями дітей. Активізація мовленнєвого спілкування за допомогою спеціальних технологій забезпечує розвиток мовлення й особистості дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ і підвищує ефективність логопедичної роботи.

Для реалізації поставленої мети було окреслено такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати теоретичні основи проблеми дослідження.
2. В ході експериментального вивчення проаналізувати мовленнєве спілкування старших дошкільників з III рівнем ЗНМ і визначити фактори, що впливають на його активність.
3. Визначити напрями і технології корекційно-педагогічного впливу, спрямовані на активізацію мовленнєвого спілкування дітей з ЗНМ.

Методи дослідження: вивчення і теоретичний аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури з проблеми дослідження; констатувальний та формувальний експерименти; кількісна та якісна обробка отриманих результатів.

Експериментальна база дослідження. Лужанський заклад дошкільної освіти Кіцманського району Чернівецької області, Кіцманський дошкільний навчальний заклад Чернівецької області.

Теоретична значущість полягає в аналізі теоретичних основ проблеми дослідження.

Практичне значення полягає у вивченні, аналізі мовленнєвого спілкування старших дошкільників з III рівнем ЗНМ і визначенні факторів, що впливають на його активність; визначенні напрямів і технологій корекційно-педагогічного впливу, спрямованих на активізацію мовленнєвого спілкування дітей з ЗНМ.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Публікації: Робота висвітлена у статті «**Активізація мовленнєвого спілкування у дошкільників із ЗНМ**».

Структура роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВОК

Теоретико-практичний аналіз проблеми активізації мовленнєвого спілкування у дошкільників із ЗНМ дав нам змогу стверджувати наступні висновки.

Спілкування – перший вид соціальної активності, завдяки якому дитина отримує необхідну для її індивідуального розвитку інформацію, одне з основних умов мовленнєвого і психічного розвитку, набуття знань і навичок, формування особистості. Воно має складну структуру, що включає потреби, мотиви, засоби і результат спілкування. Спілкування – це взаємодія учасників, кожен з яких є носієм активності і передбачає її в своїх партнерах. Виходячи із прийнятого визначення, мовленнєве спілкування має на увазі активність учасників комунікативного акту.

Активність особистості виступає як приватна складова психічної, фізичної та соціальної (комунікативної) активності, в якій виділяють інтенсивність і обсяг взаємодії з середовищем. За цими параметрами людина може бути інертною, пасивною, ініціативною, імпульсивною, активною, творчою, стрімкою, тобто активність - це динамічна особливість і в той же час якість особистості як суб'єкта діяльності, спілкування, поведінки людини. Активність носить індивідуальний характер і проявляється в вербальних, невербальних, рухових, емоційних, вольових та інших діях.

Всі види активності в структурі особистості саморегулюються. Регулятором активності може виступати оцінка і самооцінка, потреба в спілкуванні, визнання, любов, рівень домагань, темперамент і емоції. До видів активності відносяться також мова та мовлення, причому мовлення входить до складу ширшої, щодо самостійної цілеспрямованої активності - до складу спілкування. Процес використання людиною мовленнєвих засобів в акті безпосередньої комунікації носить статус мовленнєвої діяльності. Відповідно до прийнятої в сучасній психолінгвістиці точки зору, комунікація складається з комунікативних актів, в яких беруть участь комуніканти, які

створюють і інтерпретують мовні висловлювання. Для того щоб у дитини сформувалася мовленнєва здатність, необхідно, щоб вона вступила в контакт з однолітками і дорослими, практично користувалася промовою, тобто володіла певною активністю в мовленнєвому спілкуванні.

У дошкільників з ЗНМ поряд зі стійкими лексико-граматичними і фонетико-фонематичним порушеннями відзначаються труднощі спілкування, які проявляються в несформованості основних форм комунікації, змішуванні ієрархії мети спілкування, зниженні потреби в ньому. Порушення мовлення не забезпечують необхідного структурного і смислового оформлення висловлювання, не є базою для подальшого мовленнєвого розвитку і ускладнюють формування основних функцій мовлення. Труднощі у формуванні мовленнєвих і комунікативних умінь перешкоджають формуванню повноцінного спілкування.

Мета дослідження отримала конкретизацію в постановці таких завдань, зокрема: проаналізувати активність мовленнєвого спілкування і сформованість мовленнєвих засобів дітей дошкільного віку з ЗНМ III рівня та їх взаємозалежність; вивчити взаємозв'язок активності мовленнєвого спілкування з активністю дітей в спілкуванні з дорослими й однолітками в різних видах діяльності; проаналізувати взаємозв'язок активності мовленнєвого спілкування з індивідуально-типологічними особливостями старших дошкільників з ЗНМ.

Дослідження проводилося на базі Лужанського закладу дошкільної освіти Кіцманського району Чернівецької області, Кіцманського дошкільного навчального закладу Чернівецької області. Всього було досліджено 10 дітей.

У 7 (70%) дітей із ЗНМ виступало на основі дизартричної патології, у 1 (10%) дітей його причинами була моторна алалія, у 2 (20%) дітей був зафіксований діагноз «затримка психічного розвитку» при якому вторинним виступає ЗНМ.

Для порівняльного аналізу ми включили в вивчення групу старших дошкільників з типовим мовленнєвим розвитком в кількості 10 чоловік. Таким чином, всього в експерименті брало участь 20 осіб.

Реалізація завдань експериментального дослідження здійснювалася поетапно. На 1 етапі вивчалися особливості мовленнєвого спілкування і мовленнєвих засобів випробовуваних, для чого були визначені експериментальні завдання і критерії їх оцінки, проводилися динамічні спостереження. На 2 етапі констатувального експерименту виявлялася особистісна активність дітей із ЗНМ старшого дошкільного віку за допомогою комплексного спостереження і бесід з батьками і вихователями, а також спеціальними завданнями. Тривале спостереження доповнило дані, отримані в ході виконання експериментальних завдань. Відомості вихователів, їх думка про активність кожної дитини дозволили узагальнити досвід численних спостережень за дітьми, проаналізувати приклади прояву активності дітей.

Обробка результатів з вивчення мовленнєвих засобів показала істотні відмінності між дошкільниками з типовим мовленнєвим розвитком і ЗНМ. Переважна більшість дітей з типовим мовленнєвим розвитком продемонстрували високий рівень сформованості мовленнєвих засобів. При якісному і кількісному аналізі даних, отриманих при вивченні мовленнєвих засобів дітей з ЗНМ, досліджувана група дошкільнят в межах одного - III рівня ЗНМ виявилася неоднорідною. За результатами виконання завдань діти продемонстрували низький і середній рівні розвитку мовленнєвих засобів спілкування.

До шляхів активізації мовленнєвого спілкування у дошкільників із ЗНМ слід віднести розробку системи корекційно-педагогічної роботи з активізації мовленнєвого спілкування дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ і визначення її ефективності. При цьому активізація мовленнєвого спілкування повинна здійснюватися з використанням спеціальних технологій корекційно-педагогічної роботи. У процесі дослідження ми враховували, що активізація мовлення за допомогою спеціальних напрямків і технологій підвищить ефективність логопедичної роботи та забезпечить розвиток мовлення й особистості дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. Відповідно до поставленої мети дослідження ми визначили основні завдання даної роботи: визначення, розробка та апробація

системи педагогічних впливів, спрямованих на активізацію мовленнєвого спілкування старших дошкільників із ЗНМ; структурування педагогічного процесу з посиленням його психологічної спрямованості в групі дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ в аспекті активізації мовленнєвого спілкування; консультування вихователів і батьків з питань взаємодії з дітьми, що мають порушення мовлення.

Система педагогічних впливів передбачає два напрямки: корекційно-педагогічна робота з дітьми, спрямована на розвиток мовлення, мовленнєвої та особистісної активності, підвищення статусного положення дитини в колективі, формування адекватної самооцінки, здатності застосовувати отримані навички в різних видах діяльності; робота з педагогічним колективом і батьками дітей. Активізація мовленнєвого спілкування та особистості дітей забезпечувалася наступними засобами: підбір ігор та вправ, які враховують рівень мовленнєвого розвитку кожної дитини; взаємодія в роботі з дітьми логопеда, вихователя, психолога, музичного керівника і керівника з фізичної підготовки; робота з батьками з надання їм допомоги у вихованні дитини в сім'ї; цікавий наочний і мовленнєвий матеріал; система заохочень.

До основних технологій активізації мовленнєвого спілкування дітей ми віднесли: наслідувальна діяльність; етюди, рухливі та дидактичні ігри, ігри-драматизації; логопедична ритміка, дії під музику; проблемні ситуації; коментоване малювання; психотерапевтичні прийоми; введення ігрових персонажів; розвиток невербальних засобів тощо.

Відповідно до мети та завдань було виділено два етапи корекційно-педагогічного впливу з активізації мовленнєвого спілкування у дошкільників із ЗНМ, зокрема : підготовчий та основний (1 етап – підготовчий, метою цього етапу було визначення напрямків корекційно-педагогічної роботи та створення сприятливих психологічних умов для подальшої корекційної роботи; 2 етап – основний, метою якого є корекційно-педагогічна робота з активізації мовленнєвого спілкування у дошкільників із ЗНМ з використанням різних

технологій навчання). На підготовчому етапі проводяться наступні види роботи: розподіл дітей за диференційованими групами в залежності від виявленого рівня активності мовленнєвого спілкування; встановлення з дітьми особистісного та емоційного контакту та ділового співробітництва; формування у них потреби в мовленнєвому спілкуванні та зацікавленості в роботі під час занять; організація педагогічного процесу. На основному етапі головним напрямком проведення корекційно-педагогічної роботи з активізації мовленнєвого спілкування у дошкільників із ЗНМ виступає використання різних технологій навчання. Зміст основного етапу: корекційно-педагогічна робота з дітьми, спрямована на розвиток активності, підвищення статусного положення дитини в колективі, формування адекватної самооцінки, розвиток здатності застосовувати отримані навички в різних видах діяльності; організація педагогічного процесу, що сприяє активізації мовлення дітей; консультування батьків з питань взаємодії з дітьми старшого дошкільного віку, що мають порушення мовлення, зокрема ЗНМ. Корекційна робота не розподіляється з формування окремих компонентів активності, проводиться комплексно, торкаючись у тій чи іншій мірі всі складових спілкування. Для реалізації поставленої мети були визначені завдання, які знайшли відображення у 3 блоках корекційно-розвиваючої програми з активізації мовленнєвого спілкування у дошкільників із ЗНМ : активізація мовлення дітей із ЗНМ у процесі навчально-виховних занять; активізація компонентів мовленнєвої діяльності; активізація мовлення дітей із ЗНМ в різних видах діяльності. На нашу думку корекційно-розвиваючої програми з активізації мовленнєвого спілкування у дошкільників із ЗНМ є достатньо результативною та дієвою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахутина Г.В., И.Н. Горелов, А.А. Залевская. Единицы речевого общения, внутренняя речь, порождение речевого высказывания. Исследования речевого мышления в психолингвистике / отв. ред. Тарасов Е.Ф. М.: Наука, 1985. С.99-116.
2. Берне Р. Развитие Я-концепции и воспитание. М.: Прогресс, 1986. 420с.
3. Бодалев А.А. Личность и общение: избран, псих, труды. М. : Между нар. педаг. академия, 1995. 324с.
4. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. М. : Просвещение, 1998. 464с.
5. Бондаренко А.К. Дидактические игры в детском саду. М. : Просвещение, 1985. 176с.
6. Бородин А.М. Методика развития речи. М. : Просвещение, 1981. 255с.
7. Возрастные особенности психического развития детей. Сб. науч. тр. / отв. ред. И.В. Дубровина, М.И. Лисина. М. : Педагогика, 1982. 164с.
8. Волкова Г.А. Игровая деятельность в устранении заикания у дошкольников: кн. для логопеда. М.: Просвещение, 1983. 144с.
9. Волков Б.С., Волкова Н.В. Психология общения в детском возрасте : учебн. пособие. М: А.П.О., 1996. 102с.
10. Волошина Т.В. Психологические механизмы повышения уровня активности общения: автореф. дис. ...канд. психол. наук. Н.Новгород, 1996. 16с.
11. Выгодская И.Г., Пеллингер Е.Л., Успенская Л.П. Устранение заикания у дошкольников в игровых ситуациях. М.: Просвещение, 1993. 222с.
12. Выготский Л.С. Мышление и речь. Собр. соч.: В 6-ти т. Т.2. Проблемы общей психологии / под ред. В.В. Давыдова. М.: Педагогика, 1982. 362с.

13. Гаврилушкина О.П. Речевое общение как условие личностного развития дошкольников с интеллектуальной недостаточностью. *Коррекционное обучение как основа личностного развития аномальных дошкольников* / под ред. Л.П. Носковой. М.: Просвещение, 1989. С.98-120.
14. Глухов В.П. Особенности формирования связной монологической речи детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи: автореф. дис.... канд. пед. наук. М., 1987. 17с.
15. Горелов И.Н., Седов К.Ф. Основы психолингвистики. М. : Педагогика, 2001. 304с.
16. Ефименкова Л.Н. Формирование речи у дошкольников: (дети с ЗНМ): книга для логопедов изд-е 2-е, перераб., М. : Просвещение, 1985. 109с.
17. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. М.: Наука, 1982. 160с.
18. Жукова Н.С., Мастюкова Е.М., ФиличеваТ.Б. Преодоление ЗНМ у дошкольников. М.: Просвещение, 1990. 239с.
19. Жукова Н.С, Мастюкова Е.М., Филичева Т.Б. Логопедия. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников : кн. для логопеда. Екатеринбург: Изд-во АРД ЛТД, 1998. 320с.
20. Забрамная С.Д. Психолого-педагогическая диагностика умственного развития у детей. М. : Педагогика, 1993. 145с.
21. Крутий К.Л. Формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку : монографія. Запоріжжя : ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2004. 390 с.
22. Кузнецова Т.Д. Возрастные особенности дыхания детей и подростков. М. : Медицина, 1986. 157с.
23. Коломинский Я.Л. Психология детского коллектива. Минск, 1984. 106с.
24. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка / отв. ред. Т.В. Булыгина. М., Наука, 1994. 173с.

25. Коноваленко СВ. Коммуникативные способности и социализация детей 5-9 лет. М. : «Издательство Гном и Д», 2001. 48с.
26. Коржевина В.В. Развитие вербальных средств общения у детей 3-4 лет с недоразвитием речи: автореф. дис. ... канд. пед. наук. М, 2006. 17с.
27. КривовязИ.С. Пути коррекционно-педагогической работы с детьми младшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи: автореф. дис....канд. пед. наук. М., 1996. 17с.
28. Кряжева Н.Л. Развитие эмоционального мира детей: Популярное пособие для родителей и педагогов. М. : Академия развития, 1997. 208с.
29. Кузьмина Н.И., Рождественская В.И. Воспитание речи у детей с моторной алалией. М.: Просвещение, 1997. 143с.
30. ЛалаеваР.И., Серебрякова Н.В. Формирование лексики и грамматического строя у дошкольников с общим недоразвитием речи. СПб. : Изд-во «Союз», 2001. 224с.
31. Левина Р.Е. Опыт изучения неговорящих детей-алаликов. М : Учпедгиз, 1991.120с.
32. Леонтьев А.А. Психоллингвистика. М. : Педагогика, 1987. 118с.
33. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. М. : Просвещение, 1998. 214с.
34. Лебединский В. В. Эмоциональные нарушения в детском возрасте и их коррекция. М. : Просвещение, 1990. 167 с.
35. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. (Избранные психологические произведения) : в 2 т. / под ред. В. В.Давыдова и др. М. : Педагогика, 1983. 156с.
36. Логопедия. / под ред. Л.С. Волковой. М. : Просвещение, 1989. 528с.
37. Лурия А.Р. Речь и мышление. М. : Изд-во МГУ, 1989. 222с.

38. Луцан Н.І. Теорія і практика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігрової діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук . Одеса, 2006. 45 с.
39. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. М. : Просвещение, 1984. 444с.
40. Лурия А.Р. Психологическое строение речевой деятельности. *Основы нейропсихологии*. М. : Педагогика, 1983. С.93-127.
41. Мастюкова Е.М. Ребенок с отклонениями в развитии. М. : Просвещение, 1992. 95 с.
42. Миронова С.А. Развитие речи дошкольников на логопедических занятиях. М. : Просвещение, 1991. 208с.
43. Общение и речь: Развитие речи у детей в общении со взрослыми / под ред. М.И. Лисиной. М. : Педагогика, 1985. 208с.
44. Основы теории и практики логопедии / под ред. Р.Е.Левинной М. : Педагогика, 1988. 367с.
45. Рібцун Ю. В. Вивчення моторної функції молодших дошкільників із ЗНМ. *Дефектологія*. № 4. 2006. С.44-48.
46. Сермеев Б.В. Теоретические основы физического воспитания аномальных детей : автореф. дисс. на соискание научной степени доктора пед. наук. М., 1992. 43 с.
47. Синьов В.М. Основы дефектології : навч. посібник для студ. пед. ін-тів / под. ред. В.М. Синьов, Г.М. Коберник. К. : Вища школа, 1994. 143 с.
48. Соботович Е.Ф. Структура речевой деятельности и механизмы её формирования. К. : ИЗМН, 1997.144 с.
49. Соботович Е.Ф. Психолінгвістическая структура речевой деятельности и механизмы её формирования. К. : Знання, 1997. 153с.
50. Соботович Є. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дитини (формування лексичної сторони мовлення). *Дефектологія*. 1999. № 1. С. 11-16.

51. Соботович Є.Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (в його фонетико-фонематичній ланці) дітей дошкільного віку. *Дефектологія*. 2002. № 3. С. 2-5.
52. Тарасун В.В. Психолого-педагогічні основи превентивного навчання дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку : автореф. дис. на соискание научной степени доктора пед. наук. К., 1999. 57 с.
53. Тарасун В. Формування мовленнєвої особистості – новий напрям логопедичної роботи (теоретичне обґрунтування). *Дефектологія*. 2007. № 4. С. 3-11.
54. Тарасун В.В. Логодидактика : навчальний посібник для вищих навчальних закладів. К. : Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. 348 с.
55. Трифонова О.С. Методика виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку засобами фольклору : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Одеса, 1998. 16 с.
56. Трофименко Л.І. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II і III рівнів. *Дефектологія*. 2007. № 3. С. 34-38.
57. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. Обучение и воспитание детей с ЗНМ в старших группах специального детского сада. *Дефектология* 1986. №3. С.50-55.
58. Филичева Т.Б. Особенности формирования речи у детей дошкольного возраста. Дисс.... доктора, пед. наук. М., 2000. 156с.
59. Формирование взаимоотношений дошкольников в детском саду и семье / под ред. В.К. Котырло. М.: Педагогика, 1987. 144с.
60. Хватцев М.Е. Логопедия : пособие для студентов педин-тов и учителей спец.школ. изд. 5-ое. М. : Педагогика, 1989. 476с.
61. Шеремет М.К. Логопедична допомога при дислалії : матеріали до вивчення курсу «Логопедія». К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. 47 с.

62. Шеремет М.К. Науково-теоретичні засади проблеми діагностики і корекції мовленнєвого розвитку в дітей раннього віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. (Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія) : зб. наукових праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. № 8. С.88-91.